

اخلاق محبت

جلد اول
پہلی مرتبہ
۱۴۰۲ھ

مبانی علم اخلاق

مجموعہ ناست علم اخلاق
منشور از روزید اخلاق
رہاریدت برسات نہا

الجمیعت
للمطالعة
والبحر

اخلاق محبت

مبانی علم اخلاق

سلسله جلسات اخلاق، عرفان و معارف اسلامی
حضرت آیت الله العظمی حاج آقا محبتی تهرانی رحمته الله علیه

مدرسنامه: تهرانی، محبتی، ۱۳۱۶-۱۳۹۱
عین و نام پدیدآور: اخلاق ربانی: مبانی علم اخلاق
مآله العظمی حاج آقا محبتی تهرانی رحمته الله علیه
مشخصات نشر:

تهران: مؤسسه فرهنگی پژوهشی مصابیح الهدی، ۱۳۹۵
مشخصات فیزیکی: سری: ۲۴۸ صفحه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۴۰-۰۰۰۰-۰

یادداشت: چاپ اول: ۱۳۹۵

یادداشت: کتابخانه: ...

موضوع: اخلاق اسلامی - احادیث

موضوع: اخلاق اسلامی - مبانی علمی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵ الف ۳ ت ۹۳ / ۲۴۷

رده بندی دیویی: ۲۹۷ / ۶۱

شماره کتابشناسی ملی: ۴۴۷۶۴۱۵

تیراژ: ۱۵۰۰ جلد قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

چاپ اول: ۱۳۹۵

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: واژه پرداز اندیشه

آدرس: تهران، خیابان مجاهدین اسلام، رویروی مجلس

کوچه شهید رحمانی پور، خیابان قائم، پلاک ۴۳

تلفن: ۷۷۶۵۲۱۳۴

www.MojtabaTehrani.ir

فهرست

سخن مؤسسه | ۱۷

مقدمه | ۲۳

جلسه اول | ۲۹

ضرورت پایبندی به مکتب | ۲۹

تعریف انسان مکتبی | ۳۰

روش بحث حضرت استاد رحمته الله علیه | ۳۰

جایگاه اخلاق در مکتب اسلام | ۳۱

نظریه اول درباره جایگاه اخلاق | ۳۱

نظریه دوم درباره جایگاه اخلاق | ۳۲

نقد نظریه اول و دوم | ۳۳

اشاره به فهرست مطالب در این بحث | ۳۴

وظایف اصولی انبیای الهی علیهم السلام | ۳۶

اهمیت ترتیب وظایف انبیا علیهم السلام | ۳۸

ماجرای درخواست حضرت ابراهیم علیه السلام | ۳۹

درخواست های حضرت ابراهیم علیه السلام | ۳۹

پاسخ خدا به حضرت ابراهیم علیه السلام | ۳۹

جمع بندی مباحث | ۴۱

جلسه دوم | ۴۳

مروری بر مباحث گذشته | ۴۳

اهمیت مسئله امامت | ۴۷

درخواست حضرت ابراهیم علیه السلام در خصوص امامت | ۴۷

پاسخ خداوند متعال | ۴۷

دلیل رد شدن کلیت درخواست حضرت ابراهیم علیه السلام | ۴۸

بررسی بیان حضرت ابراهیم علیه السلام | ۴۸

توجیه بیان حضرت ابراهیم علیه السلام | ۴۹

جایگاه تزکیه در طرح کلی مأموریت انبیا علیهم السلام | ۴۹

نکات پیرامون تزکیه نفس | ۵۱

وش انبیا علیهم السلام در تزکیه انسان ها | ۵۲

توضیحی بر امرن انسان | ۵۴

حالات روح انسان | ۵۵

حالات زودگذر | ۵۸

حالات دیرگذر | ۵۵

تعریف خلق | ۵۶

بررسی حالات روح در علم اخلاق | ۵۷

انسان سعید و شقی | ۵۷

جلسه سوم | ۵۹

مروری بر ماجرای درخواست حضرت ابراهیم علیه السلام | ۵۹

دلیل رد درخواست حضرت ابراهیم علیه السلام | ۵۹

تعلیم خدا به حضرت ابراهیم علیه السلام | ۶۰

نقش پذیری روح انسان | ۶۱

ابتدای آفرینش روح | ۶۱

اسباب نقش پذیری روح | ۶۱

ویژگی عمل و گفتار در این عالم | ۶۲

قابلیت روح در جمع کردن آثار گفتار و کردار | ۶۲

اثر ارتباط روح با عوالم وجود | ۶۳

تناسب حالات انسان با روح | ۶۳

تناسب روح با عوالم | ۶۴

تناسب اعمال با عوامل وجود | ۶۵

چگونگی ایجاد ملکه برای روح | ۶۵

تأثیر تکرار در ایجاد ملکه | ۶۶

تأثیر تکرار در تخریب روح | ۶۶

جیستی طبیعت ثانویه | ۶۷

کیفیت کفرو پاداش در روز قیامت | ۶۷

مقدمه | ۶۷

بیان نظریه اول | ۶۷

بیان نظریه دوم | ۶۸

نقش ملکات در کفر و پاداش | ۶۹

کیفیت کفرو پاداش در روز قیامت | ۷۰

راه‌های درک کردن عوالم وجود | ۷۱

۱. تزکیه و تبعیت از روش نبی | ۷۱

۲. تزکیه به وسیله تعریف ولای | ۷۲

۳. مرگ | ۷۳

جلسه چهارم | ۷۵

جایگاه فطرت در نقش‌پذیری روح | ۷۵

توضیحی پیرامون تناسب اعمال با عوالم | ۷۶

ادراک متفاوت در عوالم | ۷۶

منشأ ادراک اعمال عبادی | ۷۶

دو چهره بودن نفس | ۷۷

انگیزه اولیای الهی از انجام اعمال عبادی | ۷۸

حقیقت پاداش و کیفر در قیامت | ۷۹

ویژگی‌های عالم آخرت در روایات | ۷۹

ویژگی‌های عالم آخرت در آیات | ۸۰

رابطه بین عمل و جزا در قیامت | ۸۲

تعریف رابطه قراردادی | ۸۲

تعریف رابطه علی | ۸۲

معنای رابطه | ۸۳

عینیت جزایا اعمال | ۸۳

مثالی برای تمثیل اعمال در دنیا | ۸۵

نتیجه ترکیه نفس در آخرت | ۸۶

گناه موقت، اما عذاب دائم | ۸۷

جهنم مظهر رحمت الهی | ۸۷

ذکر توسل | ۸۹

کتاب پنجم | ۹۱

کتابی پیرامون فضایل و رذایل | ۹۱

معنای فضایل و رذایل | ۹۱

اهمیت فضایل و رذایل | ۹۱

حکم عقل در فضایل و رذایل | ۹۲

ضرورت تقسیم تخلیه به قلبیه | ۹۳

تقدم تخلیه در مسائل اصول اعتقادی | ۹۴

تقدم تخلیه در مسائل جسمانی | ۹۵

روند شناخت انسان نسبت به مسائل | ۹۵

شناخت اجمالی و تفصیلی | ۹۵

منشأ تفاوت مؤمن و کافر | ۹۶

اولین مأموریت انبیا علیهم السلام | ۹۷

مأموریت دوم و سوم انبیا علیهم السلام | ۹۷

ملاحظات فهم قرآن | ۹۸

لزوم ترکیه | ۹۸

ضرورت ترکیه برای شناخت جهان | ۹۹

معنای حکمت | ۹۹

تنها راه شناخت جهان | ۱۰۰

ضرورت برطرف کردن حُجُب | ۱۰۱

ضرورت مرگی بودن برای ترکیه دیگران | ۱۰۲

بیان امام علی علیهم السلام در زیربنایی بودن ترکیه | ۱۰۴

جلسه ششم | ۱۰۷

جایگاه و ارزش علم اخلاق | ۱۰۷
معیار ارزش گذاری علوم | ۱۰۷

موضوع و غایت علم اخلاق | ۱۰۸
جایگاه علم اخلاق | ۱۰۹

منشأ پیدایش ملکات روحی | ۱۱۰
طرح بحث | ۱۱۰

بیان سه نکته | ۱۱۰

توضیح تمدن‌نظریه اول | ۱۱۱

اسباب پیدایش خلُق | ۱۱۲

توضیح نظریه سوم | ۱۱۲

برهان عقلی در اثبات ذات نبودن خلق و خو | ۱۱۴

اثبات تغییرپذیری خلق و خو | ۱۱۴

اثبات عدم تغییرپذیری امور ذاتی | ۱۱۶

تفاوت انسان‌ها در تزکیه نفس | ۱۱۷
جمع‌بندی مباحث | ۱۱۷

توضیحی پیرامون تزکیه نفس | ۱۱۸

حدود تزکیه نفس | ۱۱۸

زمان تزکیه نفس | ۱۱۸

برگشت‌پذیری رذایل اخلاق | ۱۱۹

جلسه هفتم | ۱۲۱

مجرد بودن نفس و روح | ۱۲۱
معنای تجرید | ۱۲۱

ابزار عملکرد روح | ۱۲۱

قوای اصلی روح | ۱۲۲
عملکرد قوه عقلیه | ۱۲۲

عملکرد قوه غضبیه | ۱۲۲

عملکرد قوه شهویه | ۱۲۳

عملکرد قوه وهمیه | ۱۲۳

فایده قوای چهارگانه | ۱۲۳

فایده قوه غضبیه | ۱۲۴

فایده قوه شهویه | ۱۲۴

فایده قوه وهمیه | ۱۲۴

تمثیلی برای معرفی قوا | ۱۲۵

فایده قوه عقلیه | ۱۲۶

نقش عقل در کنترل قوا | ۱۲۶

کنترل مقدار مصرف نیرو | ۱۲۶

کنترل موقعیت مصرف نیرو | ۱۲۶

کنترل کیفیت مصرف نیرو | ۱۲۶

برقراری عدالت داخلی | ۱۲۷

استفاده از قوا علیه یکدیگر | ۱۲۷

بخونگ کنترل قوه وهمیه | ۱۲۸

نظم برقراری عدالت داخلی | ۱۲۹

جنبه اخلاقی دائم | ۱۲۹

ویژگی خاص اسرار | ۱۳۰

دلیل شرافت انسانی | ۱۳۰

انواع روح نسبت به جنگ و صلح | ۱۳۱

جلسه هشتم | ۱۱۳

بررسی قوای ادراکی و تحریکی | ۱۱۳

مبادی قوای ادراکی و تحریکی | ۱۳۳

راه ایجاد عدالت درونی | ۱۳۴

ضرورت کنترل قوای ادراکی و تحریکی | ۱۳۵

حالات قوه شهویه | ۱۳۵

حالات قوه غضبیه | ۱۳۵

نتیجه کنترل قوای ادراکی و تحریکی | ۱۳۶

نقش عقل در سعادت انسان | ۱۳۶

ایجاد عدالت داخلی | ۱۳۶

درک حقایق عالم | ۱۳۶

ضایعه آفرینی عدم کنترل قوا | ۱۳۷

پاسخگویی عقل به طلب بی نهایت | ۱۳۸

تأثیر اعمال بر قوای درونی | ۱۳۸

تأثیر به فعلیت رسیدن قوا بر چهره انسان | ۱۴۰

نقش انسان در ساختن چهره خود | ۱۴۱

دلیل تأکید اسلام بر اعمال | ۱۴۲

انسان، مجموعه‌ای از عوامل | ۱۴۳

سخت بودن انسان شدن | ۱۴۴

جلسه نهم | ۱۴۷

بی‌نهایت علی انسان | ۱۴۷

کاذب بودن آن از نگاه معرفت | ۱۴۷

متعلق طلب بی‌نهایت | ۸

توضیحی دربارهٔ نه چهره بودن انسان | ۱۴۸

اثربرقراری عدالت روی هوا | ۱۴۹

متأثر شدن قوا | ۱۴۹

معنای برقراری عدالت | ۱۵۰

حدود مشخص برای قوا | ۱۵۰

منظور از هدف دار بودن خلقت | ۱۵۱

هدف خلقت انسان | ۱۵۲

اهمیت قوه عقلیه | ۱۵۲

معنای اعتدال بین قوا | ۱۵۳

بررسی لذت‌های انسان | ۱۵۳

لذت قوه غضبیه | ۱۵۴

لذت قوه شهویه | ۱۵۴

لذت قوه وهمیه | ۱۵۴

لذت قوه عقلیه | ۱۵۴

منشأ ادراک لذات | ۱۵۵

شناخت کمال و لذات اصیل | ۱۵۵

کمال همیشگی است | ۱۵۵

کمال امری وجودی است | ۱۵۶

کمال نبودن مسائل شهوی | ۱۵۶

کمال نبودن رفع کمبودها | ۱۵۷

شناخت کمال فطری است | ۱۵۷

کمال بودن «معرفت» | ۱۵۷

وظیفه انسان در این عالم | ۱۵۸

تعریف انسان بافضیلت | ۱۵۹

انواع افراد مذهبی | ۱۵۹

گروه اول | ۱۵۹

گروه دوم | ۱۶۰

بافضیلت‌ترین انسان‌ها | ۱۶۱

بخش دهم | ۱۶۳

پیش‌تی‌خبر و سعادت | ۱۶۳

انواع سعادت | ۱۶۳

تعریف سعادت | ۱۶۳

کامل‌ترین معنای سعادت | ۱۶۴

هدف از تهذیب نفس | ۱۶۵

بالا‌ترین مراتب سعادت و کمال | ۱۶۵

معنای خداگونه شدن | ۱۶۵

عبادی شدن تمام حرکات | ۱۶۶

نهایت سعادت انسان | ۱۶۷

انواع پرستش | ۱۶۷

اثر محبوب خدا شدن | ۱۶۹

راه رسیدن به سعادت نهایی | ۱۶۹

تزکیه نفس به‌طور کلی | ۱۶۹

قطع تعلقات مادی | ۱۷۰

بیان نظریات راجع به حقیقت سعادت | ۱۷۱

۱. زهد و ترک دنیا | ۱۷۱

۲. عقل و علم | ۱۷۲

۳. محبت | ۱۷۲

ضرورت بنای اخلاق بر وحدت محبت | ۱۷۳

معنای وحدت عدالت | ۱۷۳

جلسه یازدهم | ۱۷۷

مروری بر مباحث گذشته | ۱۷۷

پایه‌گذاری مسائل اخلاقی بر مبنای محبت | ۱۷۸

مبادی صدور فعل | ۱۷۸

اهتمام از بلام به مسئله محبت | ۱۷۹

تحریک و رطف بر عبادات | ۱۸۰

ضرورت رعایت ترتیب در تربیت قوای درونی | ۱۸۱

سیر طبیعی انسان | ۱۸۱

سوء استفاده از سیر طبیعی انسان | ۱۸۳

بهترین ترتیب برای ترکیب | ۱۸۴

تقدم حفظ فضایل موبرود به جمع رذایل | ۱۸۵

سیر بحث در اخلاق عملی | ۱۸۶

اهمیت «انتخاب همنشین» برای حفظ اعتدال موجود | ۱۸۷

اثربخشی ناخودآگاه روح | ۱۸۸

توضیحی پیرامون هدف خدا از خلقت | ۱۸۹

جلسه دوازدهم | ۱۹۳

ضرورت حفظ صحت موجود | ۱۹۳

حفاظت از فضایل | ۱۹۴

حفاظت از اعتدال | ۱۹۵

دلیلی دیگر بر اهمیت انتخاب همنشین | ۱۹۵

مشترکات انسان‌ها | ۱۹۵

راه‌های تأثیرگذاری در مصاحبت و معاشرت | ۱۹۷

۱. حالت وجودی | ۱۹۷

۲. گفتار | ۱۹۷

بهترین همنشین در بیان پیامبر ﷺ | ۱۹۸

ضرورت پرهیز از مجالست با اشرار | ۱۹۹

تمایل انسان به شر | ۱۹۹

تأثیر اشرار | ۲۰۰

ضرورت تقویت کردن فضایل موجود | ۲۰۱

آسان بودن تحصیل رذایل | ۲۰۱

ضرورت پرهیز از تحریک کردن شهوت و غضب | ۲۰۲

تأثیر موقعیت‌ها بر تحریک قوا | ۲۰۲

منشأ فوران شهوت | ۲۰۳

ضرورت تنبیه و تربیت کردن نفس | ۲۰۳

دانشیه بدن نفس | ۲۰۳

ضرورت تأکیدی بر تفکر قبل از عمل | ۲۰۴

جلسه سیزدهم | ۲۰۵

انواع معاشرت‌های انسان با دیگران | ۲۰۵

۱. روابط کاری | ۲۰۵

۲. روابط رفاقتی | ۲۰۶

حدود رفتارها در روابط | ۲۰۶

تأکید اسلام بر روابط سازنده | ۲۰۶

از همان ابتدا مراقب باشید | ۲۰۷

تأکیدی بر تفکر کردن قبل از عمل | ۲۰۷

سفارش پیامبر اکرم ﷺ | ۲۰۸

بیان امام علی علیه السلام | ۲۰۹

ضرورت تفحص کردن در عیوب خود | ۲۱۰

تأثیر حبّ به ذات | ۲۱۰

۱. کمک خواستن از دوستان | ۲۱۱

۲. توجّه به عیب‌جوی دشمنان | ۲۱۱

۳. تفحص عیوب مردم در خود | ۲۱۲

اثر اشتغال به عیوب خود | ۲۱۴

توضیحی پیرامون رذایل مربوط به قوا | ۲۱۶

رذایل قوه عقلیه | ۲۱۶

رذایل قوه غضبیه | ۲۱۶

رذایل قوه شهویه | ۲۱۷

رذایل مشترک دو قوه | ۲۱۷

منشأ پیدایش رذایل اخلاقی | ۲۱۹

۱. عدم رعایت اعتدال در کمیت | ۲۱۹

۲. عدم رعایت اعتدال در کیفیت | ۲۱۹

تطبیق بحث با قوه غضبیه | ۲۲۰

تطبیق بحث با قوه شهویه | ۲۲۰

تطبیق بحث با قوه عقلیه | ۲۲۰

خاتمه | ۲۲۱

کتابنامه | ۲۲۳

فهرست آیات | ۲۲۵

فهرست روایات | ۲۲۹

فهرست نمایه | ۲۳۳

فهرست اشعار | ۲۳۷

مروری بر زندگی نامه حضرت استاد رحمته الله علیه | ۲۴۰

درباره مؤسسه مصابیح الهدی | ۲۴۷

www.ketab.ir

معارف دینی ما مجموعه‌ای گران سنگ با تنوع موضوع

است. شناخت بهتر و دقیق‌تر معارف دینی حلقه گم‌شده انسان امروز است. با توجه به نیاز درونی و بیرونی جامعه به شناخت معارف اسلامی، خاصه اخلاق الهی در تمام سطوح مجموعه بیانات حضرت آیت‌الله العظمی حاج آقا مجتبی‌تهرانی رحمته‌الله در طول بیش از ۳۵ سال تلافی مجتهدانه، می‌تواند نمونه‌ای کم‌نظیر از اجماع مباحث دینی به صورت کاربردی توسط یک مرجع عالی قدر تقلید باشد. آنجا که تقسیم‌بندی مباحث اخلاق، معارف اسلامی و سیر و سلوک به‌الله ایشان به حدود بیش از ۶۰ عنوان می‌رسد.

کتاب‌های اخلاقی که: «سهام» علیه ظهور اسلام محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم تاکنون نگارش یافته‌اند، گاه مشتمل بر نصوص اخلاقی است که تنها به جمع‌آوری آیات و روایات این باب پرداخته و نهایتاً آن را دسته‌بندی کرده‌اند؛ مانند «مکارم الأخلاق»، «تنب الخواطر»، «ارشاد القلوب»^۱، «عدة الداعی»^۲ و دیگر آثار گران سنگ و یا آثار مستقلی است که به بررسی موضوعات اخلاقی پرداخته است. که تألیف این آثار، با ظهور نهضت ترجمه آثار فلسفی یونان مقارن بود و در مواردی متأثر از آن بوده است. آثاری چون «السعادة والإسعاد»^۳، «تهذیب الأخلاق و تطهیر الأعراق»^۴ و... در آن دوران، معتزله آثار

۱. تألیف مرحوم طبرسی رحمته‌الله در قرن ششم هجری

۲. معروف به مجموعه وزام، تألیف وزام بن ابی‌فراس در قرن ششم و هفتم هجری

۳. تألیف حسن بن محمد دیلمی در قرن هشتم هجری

۴. تألیف ابن قهدحلی در قرن هشتم و نهم هجری

۵. تألیف ابی‌الحسن محمد بن یوسف العامری النیشابوری در قرن چهارم هجری

۶. تألیف ابوعلی احمد بن محمد بن یعقوب رازی معروف به ابن مسکویه در قرن چهارم

اخلاقی خود را با رویکرد عقلی و اشاعره نیز مباحث
 اخلاقی را با رویکرد دینی - بدون ملاحظه عقل مستقل -
 تألیف کردند.

اولین مجموعه کامل اخلاقی که با تکیه بر دین تألیف شد،
 کتاب «احیاء علوم الدین» است که توسط ابو حامد محمد غزالی در قرن
 پنجم هجری نگارش یافت. بعد از او نیز خواجه نصیر الدین طوسی رحمته الله علیه
 دو کتاب اخلاقی به دوروش تألیف کرد؛ یکی «اخلاق ناصری» که
 مطابق مشرب حکما بود و دیگری، «اوصاف الأشراف» که مطابق
 با عرفا است. در این بین کتب مختلف دیگری تألیف شد؛
 ۱- ملا حسن فیض کاشانی رحمته الله علیه کتاب «المحجة البیضاء فی تهذیب
 الاحیاء» را تألیف کرده اند، که از جمله کتب مشهوری است که به نحوی
 در این حوزه جامع به نظر دارد، این کتاب در واقع تنقیح و تهذیب کتاب
 «احیاء علوم الدین» غزالی است که با روایات شیعه همراه شده است.
 «منازل السائرین» کتابی از خواجه عبدالله انصاری و از مهم ترین آثار
 در زمینه عرفان عملی و سیر و سلوک است و مدت ها در حوزه های
 علمی تدریس می شده است. در این کتاب پیرامون صد مقام که
 فرا روی سالک إلى الله قرار دارد، بحث شده است. خواجه عبدالله
 سال ۴۴۸ هـ ق کتاب «صمدیدان» را تألیف و ۲۷ سال پس از آن
 «منازل السائرین» را املاء کرد.

بعد از این آثار، مهم ترین آثار اخلاقی، مباحث تلفیق
 کتب علمای سلف بود که به نحوی جامعیت هم پیدا کرده بود
 مانند «جامع السعادات» ملا محمد مهدی نراقی رحمته الله علیه و

جدیدی به تنقیح مباحث اخلاقی پرداخته است. ایشان

پس از بررسی نفس و قوای انسان، هریک از فضایل یا رذایل اخلاقی را به یکی از قوای نفس نسبت داده و پس از آن به شناساندن یکایک فضایل و رذایل پرداخته و با آیات و روایات، موضوع را تبیین و تأیید می‌کند. در پایان بحث، راه معالجه هریک از رذایل را با توجه به دست آمدن آن ارائه می‌نماید.

اما حضرت آیت الله العظمی حاج آقا مجتبی تهرانی رحمته الله علیه با توجه به مشی علمای سابق و نگاه حکیمانه به مباحث اخلاقی، به شیوه ملامهدی نراقی رحمته الله علیه، به بحث مباحث اخلاقی پرداخته و در شرح و بسط مباحث، منظومه فکری خود را در پیش گرفته است. ناگفته نماند که در تمام مباحث ایشان رذایز چندات درس امام خمینی رحمته الله علیه به وضوح دیده می‌شود؛ تا جایی که خود ایشان رها به این مطلب اشاره کرده‌اند که هر چه دارند، از استادشان امام خمینی رحمته الله علیه دارند. این مجموعه اخلاقی را می‌توان کامل‌ترین اثر اخلاقی تا به امروز کنونی دانست که با نگاه کامل و مجتهدانه به متون اسلامی و معارف عقل سلیم در فهم گزاره‌های دینی به بررسی مباحث اخلاقی پرداخته و راه سعادت را پیش روی طالبان سعادت قرار داده است. البته فهم همه ابعاد این دایرة المعارف اخلاق اسلامی، پس از انتشار همه مجلدات آن مشخص شده و تبیین وجوه امتیاز آن با آثار گذشتگان، متوقف بر بررسی دقیق صاحب نظران این رشته در تمامی مباحث این مجموعه بی نظیر است.

توجه ویژه ایشان به فطرت و بازگشت مباحث به

فهم فطری و توجه به مقتضیات عصر، موجب شده که نه

تنها مسلمانان بلکه تمامی پیروان ادیان دیگر هم بتوانند از این منهج

اخلاقی بهره برده و با تربیت الهی آشنا شوند. سپس نیز به مدد تربیت

«الهی» خود، مشرف به دین مبین اسلام گردند.

ایشان با نگاهی موشکافانه در ابتدای هر مسئله، بحث ریشه‌های

آن را مطرح می‌کنند تا مخاطب بهترین فهم را از بیان مباحث داشته

باشد. به همین منظور مباحث خود را با بررسی ضرورت پابندی

به مکتب آغاز می‌کنند و سپس به اهمیت و جایگاه علم اخلاق

سیار داناته ایشان نقش «اخلاق» را نقش اساسی و زیربنایی

می‌داند و مباحث آن را متن اصلی دین معرفی می‌کند؛ به طوری

که اگر کسی فاقد مبانی اخلاقی باشد، شناخت واقعی نسبت به

اصول این مکتب پیدا نخواهد کرد. در واقع علم اخلاق، اکسیر

اعظم بوده و بعد از «علم الهی» که موضوعش واجب‌الوجود است،

ارزشمندترین و بافضیلت‌ترین علم است؛ چراکه موضوع علم اخلاق،

از شریف‌ترین موضوعات است و به «روح» انسان مربوط می‌شود

که اشرف موجودات است.

«اخلاق ربّانی» نامی برازنده برای مجموعه مباحث ایشان است

که خود عالمی تربیت شده به آداب الهی بود. نگاهی کوتاه و گذرا

به ساختار مباحث ایشان برای اهل ذوق خالی از لطف نیست:

مقدمات و مبانی علم اخلاق

قوه عقلیه «۱۰ عنوان»

قوه غضبیه «۳۵ عنوان»

قوه شهویه «۱۸ عنوان»

قوه وهمیه «۷۷ عنوان»

مشترک بین اخلاق و عرفان

برخی مباحث هم در سیر مباحث اخلاقی مورد بررسی قرار گرفته و هم در سیر مباحث عرفانی موشکافی شده است. مجموعه موضوعات این مباحث «۲۴ عنوان» است.

مباحث عرفان

در «۳۶ عنوان» مباحث معرفتی مستقلاً مورد بررسی قرار گرفته است.

مباحث معارف اسلامی

مجموعه سؤالات انسان «۷ عنوان»

سلوک «۶ عنوان»

ادب اهی «۵ عنوان»

ادب نبوی «۱ عنوان»

خطبه فدکیه «۱ عنوان»

نقش اعمال از مرگ تا قیامت «۱۸ عنوان»

مناجات «۱ عنوان»

دعا «۱ عنوان»

مباحث اصول عقاید

مباحث اعتقادی «۷ عنوان»

مباحث فلسفی

مباحث تفسیری

در ۵۰۰ جلسه تفسیر بخش هایی از قرآن کریم توسط ایشان ارائه شده است.

امید است با لطف الهی این مباحث هرچه سریع‌تر

زیر نظر هیئتی علمی از شاگردان حضرت استاد رحمته‌الله در اختیار

علاقه‌مندان به رشد و تعالی قرار گیرد و موجبات سعادت برای همگان

را در دنیا و عقبی فراهم آورد.

www.ketab.ir

آنچه از میراث علمی حضرت استاد، آیت الله العظمی حاج آقا محبتی تهرانی رحمته الله، به یادگار مانده است، دریای وسیعی از معارف ناب اسلامی است که از فقه و اصول و تفسیر و کلام گرفته، تا اخلاق و عرفان را در بر می گیرد.

در این میان آنچه البته بیشتر برای عموم مردم شناخته شده و مورد استفاده است، مجموعه درس های اخلاق و معارف اسلامی است که پس از دهه ادامه یافت و از جهاتی می توان آن را منحصر به فرد تلقی کرد.

شخصیت ممتاز مقام رحمته الله، برخاستن گفته ها از دل و مسبوق بودن آن ها به عمل، سبک اجتهادی، متقن ایشان در فهم و تبیین مباحث اخلاقی، پشتکار و استقامت علمی طی چند دهه پرفراز و نشیب، ابتکار و نوآوری و اجتناب از تکرار بی فایده و ابتدای مباحث بر مبنای مستحکم عقلی و نقلی از جمله ویژگی های این مباحث است.

حضرت استاد رحمته الله پس از بازگشت از نجف اشرف همواره به عنوان ملجأ و مرجع مردم، خصوصاً جوانان، مورد مراجعه بوده و درس های عمومی و خصوصی در موضوعات مختلف داشته اند.

اما از تیرماه سال ۱۳۵۹ هـ.ش که مصادف با ماه مبارک رمضان بود، سلسله درس ها و مباحث اخلاقی خود را آغاز کردند؛ کاری که بی وقفه در مدت ۳۲ سال ادامه یافت و گنجینه ای بی نظیر از معارف اسلامی به یادگار نهاد.

یکی از نکته‌های مهم و متمایزکننده جلسات، این

بود که معظم‌له از همان ابتدا تا آخرین جلسه، هیچ‌گاه اجازه

ندادند که سطح این جلسات از «درس»های جدی و رسمی تنزل

پیدا کند. گرچه تمام بیانات ایشان موعظه بود؛ اما همه براساس

حکمت و آمیخته با برهان بود. باور داشتند که این شیوه، روش

پیامبران است و در میان رویش‌های آن ریزش نیست یا نادر است؛

همان‌گونه که نیم‌نگاهی به خیل عظیم ارادتمندان و شاگردان ایشان،

درستی این نگاه را ثابت و آشکار می‌کند.

به همین دلیل و به رغم فضای پرشور و هیجانی سال ۱۳۵۹ هـ.ش

که متمرکز از میان استادان و شاگردان به این شیوه رغبت نشان

می‌داد، ایشان از جدی‌ترین و اساسی‌ترین مطالب علمی آغاز کردند

و تا آخر برای عهد استوار ماندند.

در سومین درس که دادند، چنان که خواهید خواند، به

نقش‌پذیری روح انسان و تبیین معنای «ملکة» اخلاقی پرداختند.

از تفاوت جوهر و عرض گفتند و آنکه اثر اعمال بر روح از کدام مقوله

است و از همان جا به دو نظریه اصلی پیرامون رابطه ملکات اخلاقی

با پاداش‌ها یا کیفرهای روز قیامت اشاره کردند.

معلوم است که هضم این همه مطالب سنگین آن هم چنین

فشرده برای مخاطبان عام تا چه اندازه، دشوار می‌نمود؛ خصوصاً در

حال و هوای آن روزها. عده‌ای به استاد علیه السلام مراجعه و اصرار کردند

که سطح مطالب را پایین بیاورد و یا دست‌کم توضیحات بیشتری

ارائه فرماید. اما در ابتدای جلسه چهارم (پنج‌شنبه، بیست‌وششم

تیرماه ۱۳۵۹ هـ.ش) فرمود: «قبل از ورود به بحث باید مطلبی را تذکر

بدهم. کسانی که با روش من آشنایی دارند، می‌دانند

که من مقید هستم در طرح مباحث، زیاد سطح
مطلب را پایین نکشم و مطلبی را که می شود مثلاً در پنج
دقیقه خلاصه کرد و تحویل داد، یک جلسه وقت دوستانم را نگیرم.
گاهی به دوستان گفته ام و شاید جنبه شوخی هم داشته باشد،
که چرا می خواهید مرا پایین بکشید، شما بالا بیایید؛ نه شخص من.
بلکه در هر بحثی که شرکت می کنید، مقید باشید که خودتان را با سطح
بحث تطبیق بدهید؛ نه اینکه بحث را پایین بکشید تا آسان تر شود.
انسان با تحمل مشقت بکند و روی فکرش فشار بیاورد تا
ترقی و تعالی پیدا کند. این، بهتر از آن است که مطالب را تنزل بدهد.
پایین آوردن سطح بحث، جفا کردن در حق عده ای هم هست که
می توانند این گونه مسائل را دریافت کنند؛ ضمن آنکه جفای در
حق خودشان و جفای به بحث هم هست...».

این پاسخی بود که در طول سی و سال بعد نیز بارها و بارها
در برابر درخواست های مشابه از ایشان شنیده شد.
در هر حال، آنچه اینک فرا روی شما است، حاصل جلسات
آغازین است و چنان که خواهید دید، به طرح «کلمات ربانی
اخلاقی» اختصاص دارد.

در این کتاب که در بردارنده سیزده درس است، استاد بزرگوار با شیوه
با بیانی روان، اما متکی بر مبانی محکم و متقن، به تبیین جایگاه
اخلاق در مجموعه تعالیم و مأموریت های انبیا می پردازد؛ از مفهوم
ملکات اخلاقی، اعم از فضایل و رذایل، سخن می گوید و از رابطه
آن با حالات انسان، چگونگی ایجاد ملکه و تأثیر پذیری روح، رابطه
ملکات اخلاقی با پاداش ها یا کیفرهای اخروی و ترسیم چهره
باطنی و حقیقی افراد پرده برمی دارد.

معرفی قوای باطنی و کارکرد و تعامل آن‌ها با یکدیگر،

جایگاه و نقش مهم عقل در میان قوای نفس، تجرد نفس،

مفهوم و ضرورت اعتدال میان قوا، اثبات ذاتی نبودن خلق و خو و

امکان تربیت نفس از جمله مباحث بعدی است.

سپس نوبت به تبیین معنای خیر و سعادت می‌رسد و اینکه

برای رسیدن به خوشبختی حقیقی چه باید کرد. پس از این مباحث

نظری، اندک اندک نوبت به رهنمودهای عملی هم می‌رسد؛ چیزی

در آن مزی و حکیم الهی هیچ‌گاه از نظر دور نمی‌داشت.

اسرار علیه السلام توصیه می‌کند که ابتدا به «تخلیه» از ذایل همت

گذاشت. سپس «تخلیه» به فضایل. همچنین مهار شهوت را

بر مهار غضب و دم مقدم می‌شمارند و ترجیح می‌دهند که سالک

معنویت از اینجا شروع کند. روشی که هم آسان‌تر است و هم مؤثرتر؛

چراکه همسوبا حرکت طبیعت آسان است؛ بنابراین در مکتب‌های

الهی گفته می‌شود که اول باید نهضت پاک‌سازی شود؛ وقتی

پاک‌سازی شد، راه پاک‌سازی غضب آسان می‌شود.

دستور بعدی، تکرار توصیه به حفظ فضایل و اعتدال موجود

است. آن راهنمای خبیر و مشفق، هشدار می‌دهد که مبادا به هوای

کسب ملکات حسنه و فضایل جدید، از آنچه داریم غفلت کنیم و

-نعوذ بالله- داشته‌های خود را نیز از دست بدهیم.

پایان بخش این قسمت از مباحث، دستورالعمل‌های بسیار مهم و

کاربردی است که می‌تواند در هفت رهنمود خلاصه گردد؛ رهنمودهایی

که برای همه و همیشگی است و باید با دقت اجرا شوند، و

عبارتند از: اهتمام به مسئله معاشرت، عمل مکرر

به مقتضای فضائل موجود، اجتناب اکید از قرار گرفتن در موقعیت‌های تحریک‌کننده، تأدیب نفس در صورت تخلف، تدبّر در عاقبت هر کار پیش از اقدام به آن، جستجو و استقصای عیوب خویشان برای اصلاح و سرانجام محاسبه نفس.

امیدوارم شما خواننده محترم، همه این سیزده درس را با حوصله و تأنی بخواند و در آن‌ها تدبّر کنید که آگاهی از آن‌ها، مقدمه لازم برای مگر مباحث بعدی است؛ مباحثی که از بررسی ردایل قوه عاقله و راه درمان آن‌ها آغاز می‌شود.

یادآور می‌شوم که طبع و روئے همیشگی، تلاش شده است تا حد امکان از ویرایش متن خودداری شود و تا آنجا که ممکن است گرمای لحن و حلاوت کلام ایشان حفظ گردد. مگر تیتراها و یا ارجاعات و توضیحات ضروری که در پاورقی‌ها ملا نظر، خواهید فرمود. بار اصلی پیاده‌سازی نوارها بر عهده برخی ارادتمندان ما علم‌له بوده که با علاقه و اخلاص در «مؤسسه پژوهشی فرهنگی صاحب‌المدنی» سامان یافته است.^۱

این ناچیز هم بنا به امر حضرت استاد رحمته و وصیت ایشان، نظارت بر این اقدام مبارک را بر عهده داشته و با اذن آن فرزانه دوران، متن نهایی را آماده و تأیید کرده‌ام.

۱. «مصابیح الهدی» نامی برگرفته از روایات متعدد است که فرزاندانی چون حضرت استاد رحمته را توصیف کرده‌اند؛ نظیر آنچه در کافی، ج ۲، ص ۲۲۵ و بحار الأنوار، ج ۵۱، ص ۱۳۵ و ج ۷۴، ص ۱۷۴ و ج ۷۵، ص ۷۲ و نیز خطبه ۱۴۹ نهج البلاغه آمده است. در پیوست‌های این کتاب با این مؤسسه، زندگینامه کوتاه مرحوم استاد رحمته و برخی دیگر از توضیحات ضروری بیشتر آشنا خواهید شد.

از خدای مهربان می خواهیم که او را در کنار اولیای
خاص خویش متنعم گرداند و من و ما را نیز مشمول یاد و
دعای آن نادره دوران قرار دهد! بخت و کرمه.

﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

محسن اسماعیلی

فروردین سال ۱۳۹۵

www.ketab.ir